

მანანა გაბაშვილი

სვეტიცხოვლის ფრესკისა და კორცხელის ტაძრის ფასადის დროშები

ქართული დროშების შესახებ წერილობით წყაროებში მწირი ცნობებია დაცული, ამიტომ ეს საკითხი ბოლომდე გარკვეული და დაზუსტებული არ არის. აქედან გამომდინარე ეს უაღრესად საინტერესო და მნიშვნელოვანი პრობლემა შემდგომ კვლევა-ძიებას მოითხოვს. არც იმას გამოვრიცხავთ, რომ მომავალში ამ ხასიათის ცნობები აღმოჩნდეს. თუმცა ის რაც ხელთ გვაქვს, შეიძლება ითქვას, სათანადოდ არ არის შესწავლილი და ზოგ შემთხვევაში ამგვარი მასალის არსებობის პირობებშიც კი მათზე ყურადღება არ გამახვილებულა, რაც გაკვირვებას იწვევს. პირველ რიგში მხედველობაში გვაქვს საქართველოს მთავარი საკათედრო ტაძარი სვეტიცხოველი, რომლის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს და საინტერესო ფრესკაზეც (XVIII ს.), საზღვაო თემატიკის კედლის მნიშვნელოვანი ნაწილი რომ უჭირავს, აფრიან ხომალდებზე დროშებია გამოსახული. იგივე უნდა ითქვას ამავე პერიოდში ოდიშის მთავარ ლევან II დადიანის (1611-1657) მიერ აღდგენილი კორცხელის ტაძრის ფასადზე (XVIII ს.) გამოსახულ დროშაზეც, რომელიც მსგავსებას ამჟღავნებს სვეტიცხოვლის ზემოხსენებულ დროშებთან, რაც პარალელურ კვლევასა და სათანადო ანალიზს ითხოვს. ამ დროშებს სხვადასხვა სტატიებში შევხებით, მაგრამ საკითხის სირთულიდან და მნიშვნელობიდან გამომდინარე ამ მიმართულებით კვლევას ვაგრძელებთ¹.

ცნობილია, რომ დროშა უდიდესი დატვირთვის მატარებელი სიმბოლოა მჭიდროდ დაკავშირებული პოლიტიკასა და სახელმწიფოებრიობასთან, ძალაუფლებასთან, ეროვნულ ღირსებასთან, გამარჯვებებთან. დროშა ისტორიის გარდა ქვეყნის ორიენტაციასაც ასახავს და გამოიყენებოდა ომისა და მშვიდობის დროს, საზეიმო ცერემონიალების ჩატარებისას (მეფედ კურთხევა და სხვ.). მტერი დროშის ფაქტორს დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა, მის ხელში ჩაგდებას, შეურაცხყოფასა და განადგურებას ცდილობდა, ებრძოდა და რეპრესიებს უწყობდა მის დამცველებს.

ყველა ამ ფაქტორის გათვალისწინებით სვეტიცხოვლის ფრესკის დროშები შემთხვევით არ უნდა ყოფილიყო გამოსახულიყო ამ უდიდესი ეროვნული მნიშვნელობის ტაძარში, რომელიც საუკუნეების მანძილზე, როგორც ქართველობისა და ქართული სოციალურ-ეკონომიკური სისტემის შემნახველი, განსაკუთრებული ისტორიული მისიის მატარებელია². შესაბამისად, გასათვალისწინებელია დრო და ეპოქა, კერძოდ XVII საუკუნეში არსებული საქართველოს საშინაო ვითარებასთან ერთად საგარეო ასპარეზზე არსებული მდგომარეობაც. ამიტომაც აღნიშნული დროშები არა მხოლოდ სვეტიცხოვლის, არამედ XVII საუკუნის მთლიან კონტექსტშია გასაანალიზებელი, ანუ ზოგადად ეპოქის ჭრილში.

¹ მანანა გაბაშვილი, „ზღვა და აფრიანი ხომალდები ქართული დროშებით სვეტიცხოვლის ფრესკაზე“, ჰეროლდი, 5 (2016): 3-29; მანანა გაბაშვილი, „დროშა კორცხელის ტაძარზე“, ქართველოლოგია, I (2021): 89-111.

² მანანა გაბაშვილი, „სვეტიცხოვლის ისტორიული მისია“ (თბილისი: საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიასთან არსებული ქრისტიანული საერთაშორისო კვლევის ცენტრი, ლოგოსი, 2018), 83-89; Manana Gabashvili, „The Historical mission of Svetitshoveli and Georgia“, Religion and Public Life, David Muskhelishvili editor, ed. Nova, (New-Work: 2021), 97-106.

მცირე რენესანსად წოდებული ამ ეპოქისთვის ნიშანდობლივი იყო ეროვნულ იდეოლოგიაზე, პატრიოტულ თემებზე და ისტორიაზე აქცენტი, რაც შექმნილ რთულ ვითარებაში ბრძოლის მძლავრ ფაქტორს წარმოადგენდა, რაზეც სვეტიცხოველიც რეაგირებდა. აღნიშნული პატრიოტული თემების აქტივიზაციას თავისი მიზეზები ჰქონდა. ამას ოსმალების მიერ 1453 წელს ბიზანტიის დამხობის შედეგებს ვუკავშირებთ, რასაც ანტიოსმალური კოალიციების ჩამოყალიბება მოჰყვა ძირითადად ქართველებისა და ევროპელების ინიციატივით.

ასე რომ, სვეტიცხოველის დროშების კვლევა მთლიანობაში ყველა ზემოთ ჩამოთვლილ პრობლემებთან კავშირშია შესასწავლი და გასაანალიზებელი, ფრესკაზე დადასტურებული ურთულესი სიმბოლოების ჩათვლით და, რაც მთავარია, პატრიოტული თემების კონტექსტში, რასაც ბიძგი, როგორც ეს ზემოთ ითქვა, 1453 წლის შემდეგ ქრისტიანული სამყაროსთვის ნიშანდობლივმა საერთო კატასტროფამ მისცა.

სვეტიცხოველში აფრიან ხომალდებზე გამოსახული დროშები და კორცხელის ტაძრის ფასადის დროშა მეწამული ფერისაა, ოქროსფერი ერთი ჯვრით, ეს ფერი ქრისტესია, რაც ამ დროშებს ზოგადქრისტიანულ ელფერს სძენს.

კიდევ ერთი ფაქტორია მხედველობაში მისაღები. ამ დროშებს აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოში ვხვდებით. დროშები მარიამ დედოფალს (1605-1680/83) და ლევან II დადიანს შორის არსებულ კოორდინაციასა და ურთიერთანამშრომლობაზე მიანიშნებენ, რაც ადრეულ გამოკვლევებში შევნიშნეთ, ამჟამად კი ამ დროშებმაც დაგვიდასტურეს. ვფიქრობთ მთლიანობაში, როგორც სვეტიცხოველის, ისე კორცხელის დროშები ერთიანი საქართველოს იდეასაც უნდა დავეუკავშიროთ, მით უმეტეს საქართველოს დაშლილობის პირობებში. ამასთან დაკავშირებით პარალელი უნდა გაივლოს როსტომ მეფის იმ პოლიტიკასთან (ცხადია მარიამ დედოფალთან კავშირში), რის გამოც მან ერთიანი საქართველოს ტიტულატურა აიღო. მხედველობაშია მისაღები ისიც, რომ მის ბეჭედზე ჯვარი იყო გამოსახული.

ყურადღებას იპყრობს შემდეგი გარემოებაც.

როგორც ზემოთ ითქვა, სვეტიცხოველის დროშები საზღვაო თემატიკის ამსახველი ფრესკის აფრიან ხომალდებზეა აღმართული, რაც შემდეგ კითხვას ბადებს. მაინც რამდენად შემთხვევითია ამ დროშების საზღვაო პეიზაჟის საერთო ფონზე დადასტურება. თავისთავად ეს უნიკალური ფრესკა (საქართველოში სხვაგან არსად გვხვდება), საქართველოს მთავარ საკათედრო ტაძარში, საქართველოს საზღვაო ინტერესებზე მიანიშნებს და ამ მიმართულებით ერთგვარ აქცენტსაც აკეთებს. რაც ასევე მნიშვნელოვანია, სრულიად საქართველოს მასშტაბით მისი პროპაგანდისტული გამოდის. არც ის მიგვაჩნია შემთხვევითად, როდესაც მარიამ დედოფალს სვეტიცხოველში საზღვაო თემატიკა შემოაქვს, ცალკეული საზღვაო შინაარსის წარწერების სახით, რაც აღნიშნულ ფრესკასთან კავშირშია განსახილველი და ასევე დროშებთან მიმართებაში. მხედველობაშია მისაღები ლევან II დადიანის საზღვაო ინტერესებიც.

მნიშვნელოვანია აგრეთვე თანამედროვეთა მხრიდან მარიამ დედოფლის თამარ მეფესთან შედარება³. ეს ნიშნავს, რომ თამარის ეპოქა საზღვაო კუთხითაც XVII საუკუნეშიც ცოცხალი იყო და კვლავაც ქართული პოლიტიკის ისტორიულ ორიენტირად რჩებოდა. ამან პარალელის გავლების საშუალება მოგვცა ვარძიის ფრესკაზე თამარის გამოსახულებასა და სვეტიცხოველში

³ ბერი ეგნატაშვილი, ქართლის ცხოვრება, ქართლის ცხოვრების ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით სიმონ ყაუხჩიშვილის მიერ, II (თბილისი: 1959), 441.

დადასტურებულ ქართლის დედოფალ მარიამს შორის. ორივე წითელ ფეხსაცმელებშია გამოწყობილი, რაც ბიზანტიის მემკვიდრეობაზე პრეტენზიაზე მიანიშნებს. მაგრამ თუ კი პირველ შემთხვევაში ძლიერი საქართველოსთვის ეს პოლიტიკა რეალური იყო, მოგვიანებით, საქართველოს დაშლილობის პირობებში და მარიამ დედოფლის დროს, უკვე ისტორიული ხსოვნის ხასიათი მიიღო. აღსანიშნავია, რომ ვარძიის ფრესკაზე საქართველოს ტრადიციულ პოლიტიკაზე, საზღვაო ინტერესებსა და ტრავპიზონზეც არის მინიშნება, ასევე ამ მიმართულებით სამომავლო პროგრამულ მიდგომაზე ⁴. ასე რომ, საზღვაო თემატიკის ამსახველი ფრესკა დროშებთან კავშირში არაერთი ინფორმაციის მატარებელია, რაც შესაბამის ანალიზს ითხოვს და ქართული ისტორიოგრაფიის გამდიდრების ერთ-ერთი საინტერესო ფაქტორია. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ აღნიშნული ფრესკის ახსნა მხოლოდ მას შემდეგ შევძელით, რაც საქართველოს პოლიტიკა, ეკონომიკა და კულტურა საზღვაო ინტერესების კონტექსტში განვიხილეთ. შავი ზღვის მნიშვნელობის სხვადასხვა თვალსაზრისითა და კუთხით ჩვენებისას, ცხადია შავი ზღვის სახელწოდებებიც შევისწავლეთ და აღვნიშნეთ. ვუჩვენეთ, რომ ყველაზე მეტი სახელწოდება შავ ზღვას ქართველებმა და ქართული სამყაროს ხალხმა მისცა, რაც უაღრესად მნიშვნელოვანია მრავლისმეტყველი ⁵. ამდენად საზღვაო ფაქტორის წამოწევიტა და მისი მნიშვნელობის დასმით არაერთი პრობლემა ახლებურად გავიაზრეთ, რაც „ვეფხისტყაოსანსაც“ შეეხო ⁶.

ბუნებრივია იზადება კიდევ ერთი ასეთი კითხვაც, რა ვითარებაა სვეტიცხოვლის აღნიშნული ფრესკის შექმნის დროისთვის, როგორც შავ ზღვაზე, ისე ზოგადად ზღვებზე, რომელსაც შავი ზღვა ხმელთაშუა ზღვის საშუალებით უკავშირდებოდა და მსოფლიო ასპარეზზე გადიოდა. ცნობილია, რომ ამ დროს სახმელეთოსთან შედარებით საზღვაო ვაჭრობა მომგებიანი და გაცილებით უსაფრთხო იყო. აღნიშნული გარემოება კარგად ჰქონდათ გაცნობიერებული ქართული პოლიტიკის მესვეურთ. შესაბამისად საქართველოშიც, როგორც უცხოური წყაროებიდანაც ჩანს, კვლავაც ყველაზე პოპულარული საზღვაო ტრანსპორტი იყო, რომელიც დიდი რადენობით მზადდებოდა და მათ ევროპელები წერილობითი წყაროების გარდა, ნახატებშიც გამოხატავდნენ. საჭიროების შემთხვევაში საზღვაო ტრანსპორტის დაქირავება და შესყიდვაც ხდებოდა.

გასათვალისწინებელია შემდეგი გარემოებაც. ოსმალების შავი ზღვის პოლიტიკა, რომლებიც შავი ზღვის რეგიონების დაპყრობისა და ამ ზღვის ისლამიზაციისკენ მიისწრაფოდნენ. ამიტომ ბუნებრივია დაგვებადა კიდევ ერთი კითხვა. რამდენად ეს განწყობები და ოსმალთა შავი ზღვისადმი აგრესიული პოლიტიკა სვეტიცხოვლის საზღვაო თემატიკის ამსახველ ფრესკაზეც უნდა ასახულიყო. ასევე რამდენად აღნიშნული დროშები, ამ კუთხით, მნიშვნელოვანი დატვირთვის მატარებლები არიან. პირველ რიგში, ცხადია, ისინი ქართველების მტრის წინააღმდეგ ბრძოლაზე მიანიშნებენ, თუმცა ამ დროშებს კიდევ უფრო ფართო მნიშვნელობა აქვთ, როგორც საშინაო, ისე საგარეო პოლიტიკის თვალსაზრისით.

⁴ მანანა გაბაშვილი, „თამარის ფრესკული პორტრეტები როგორც საისტორიო წყარო“, კრებული გიორგი ნადირაძე 80“ (2012): 28-30; მანანა გაბაშვილი, „მარიამ დედოფლისა და ოტია უფლისწულის ფრესკა სვეტიცხოვლის ტაძარში (ისტორიული და მხატვრული თვალსაწიერიდან)“, ქართველოლოგია, თბილისი, 6,(2017): 86-88.

⁵ შავი ზღვის სახელწოდებებზე მუშაობა გასული საუკუნის 80-იანი წლებიდან დავიწყეთ. ამ ხასიათის მასალა იხილეთ სტატიაში: მანანა გაბაშვილი, „შავი ზღვის სახელწოდება „კავკასიის ზღვა“ ქართულ სამყაროსთან დაკავშირებული სახელწოდებების ჭრილში“, ქართველოლოგია, 3, (2018): 40-55.

⁶ მანანა გაბაშვილი, „ზღვა და საზღვაო თემატიკა „ვეფხისტყაოსანში“ ქართული ისტორიული რეალობის ჭრილში“, ქართველოლოგია, 1-2 (2022): 80-104.

სათანადო ანალიზის საფუძველზე დავასაბუთეთ, ამ ზოგადქრისტიანული დატვირთვის მქონე დროშებით, ქრისტიანული სამყაროსთვის საერთო კატასტროფის ფონზე (1453 წლის შემდეგ) საქართველო საერთო მიზნებითა და ამოცანებით თუ ქრისტიანულ დასავლეთს როგორ დაუახლოვდა. ეს ამოცანები პირველ რიგში ოსმალთა დაპყრობითი გეგმების წინააღმდეგ იყო მიმართული, რაც ანტიოსმალური კოალიციების ჩამოყალიბებით აღინიშნა, რის გამოც საქართველო და დასავლეთი მჭიდროდ ურთიერთანამშრომლობდნენ. ნიშანდობლივია, რომ სწორედ ამ დროს იქმნება სვეტიცხოვლის ფრესკა, თანაც საზღვაო მოტივებით, რაც მასზე დადასტურებული სიმბოლოებით ირიბად ანტიოსმალური მოძრაობის გამოძახილად უნდა მივიჩნიოთ. კვლევისას ჩვენთვის ნათელი გახდა, რომ ამ პოლიტიკით განსაკუთრებით საზღვაო ქვეყნები იყვნენ დაინტერესებულნი და ცხადია შავი ზღვის გასწვრივ მდებარე საქართველოც. არ არის შემთხვევითი, როდესაც სწორედ ამ დროს კვლავ პოპულარული ხდება ქართველებისა და ესპანელების ნათესაობის საკითხი, რომელსაც ღრმა ფესვები და დიდი ისტორია აქვს. საინტერესოა, როდესაც ქართველი დიპლომატები ესპანეთში ჩადიან და ქართული დროშების თაობაზე ინფორმაციის მოწოდებას ითხოვენ, ისინი სვეტიცხოვლისა და კორცხელის ანალოგიურ დროშებს აღწერენ ⁷. აქედანაც ჩანს, აღნიშნულ დროშებს ზოგადქრისტიანულ დატვირთვისთან ერთად დიპლომატიური დატვირთვაც რომ ჰქონდა და საერთაშორისო სარბიელზე მის ჩართულობასა და მიზნად საქართველოს წარდგენასა და პოპულარიზაციასაც ისახავდა.

ბოლო დროს გაჩნდა მოსაზრება, რომ სვეტიცხოვლის დროშები ვენეციურია ⁸. ამას კატეგორიულად უარვყოფთ. მიზეზი არასწორი შეფასებაა ზოგადად ქართული პოლიტიკის მესვეურთა ტაქტიკისა და კონკრეტულად საქართველოში ჩამოსული მისიონერების მიმართ, რომელთა მიზნები და ამოცანები ქართული პოლიტიკური სპექტრისთვის ცნობილი იყო. ამ მიმართულებით კვლევიდან ჩანს, რომ ქართველები მისიონერებს იმ ჩარჩოებში სვამდნენ, რაც მათ ბლოკავდა და პოლიტიკური აქტიურობის საშუალებას არ აძლევდა. ისიც უნდა ითქვას, რომ თბილისის ქართულ საეპისკოპოსოს ქართული ტიპიკონი ჰქონდა, რაც იშვიათი იყო. ქართველების ამ პოლიტიკას თავად მისიონერებიც კარგად ხედავდნენ და შესაბამის კომენტარებსაც აკეთებდნენ. ამ მხრივ უაღრესად მნიშვნელოვანია ჟან შარდენის ცნობები, რომელიც საქართველოში ყოფნისას ამ განწყობებისა და პოლიტიკის უშუალო მოწმე ხდება, რაც თავად ევროპელ მისიონერებს აწუხებდათ და რის თაობაზეც საინტერესო ცნობებს გვაწვდის ⁹. ამ მხრივ შარდენი გამონაკლისი არ არის. ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ მისიონერები, რომლებიც ყველაფერს სკრუპულოზურად აღწერდნენ, არაფერს წერენ სვეტიცხოველში მათი დროშების შესაძლო გამოსახვაზე. რაც მთავარია ისინი აღნიშნავენ თუ რატომ ვერ შეძლეს მათ საქართველოში თავიანთი პოლიტიკის გატარება და როგორ შეინარჩუნეს ქართველებმა იდენტობა. მათ, წერენ მისიონერები, ეს შეძლეს მეფის, მართლმადიდებლობისა და ეროვნული ტრადიციების ერთგულებით.

⁷ ელდარ მამისთვალიშვილი, საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, II გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი (2011): 193.

⁸ ნინო ჯაველიძე, აფრიანი ხომალდები კათოლიკური და მუსლიმური სიმბოლოებით, საიუბილეო კრებული მიძღვნილი თამაზ გამყრელიძის 90 წლისთავისადმი (2019) : 342.

⁹ ჟან შარდენი, მოგზაურობა სპარსეთსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში, ცნობები საქართველოს შესახებ, ფრანგულიდან თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო მ. მგალობლიშვილმა (თბილისი, „მეცნიერება“, 1975), 352-353.

თავის დროზე, საქართველოს საზღვაო ინტერესების კვლევისას, ჩვენ მიზანმიმართულად და რეტროსპექტულად ვუჩვენეთ ევროპელებისა და განსაკუთრებით იტალიელების ადრეული პერიოდის შავი ზღვის პოლიტიკა, რასაც ქართველები საკუთარი ინტერესებიდან გამომდინარე თავიდანვე ასევე ჩარჩოებში სვამდნენ. ყურადღება მივაქციეთ იმ ფაქტსაც, რომ მაგალითად, XI-XII საუკუნეების მანძილზე, ბიზანტიის მიერ ვენეციასა და გენუასთან დადებულ ხელშეკრულებებში შავი ზღვა არ იგულისხმება, რაშიც საქართველოს ხელს ვხედავთ და შორს გათვლილ პერსპექტივებს. საქართველოს ხელი უნდა დავინახოთ იმ ფაქტშიც, რომ იტალიელებმა ტრაპიზონში იმ პრივილეგიებს ვერ მიაღწიეს, რასაც კონსტანტინოპოლში, რაც საქართველოს ზურგითა და მხარდაჭერით ვხსნით. ქართულ პოლიტიკას თუ რა მიზნები და ამოცანები ამოძრავებდა მალე გამოჩნდება თამარის მიერ ტრაპიზონის იმპერიის დაარსებით (1204წ.), რომელსაც კონსტანტინოპოლოს მიმართულებით გაგრძელება ჰქონდა. ამით იმის თქმა გვინდა, რის თაობაზეც საგანგებო წერილი გვაქვს გამოქვეყნებული, რომ თამარის საგარეო პოლიტიკა არ შემოიფარგლებოდა მხოლოდ ტრაპიზონის იმპერიის დაარსებით და მას გაგრძელება ჰქონდა კონსტანტინოპოლის მიმართულებით ¹⁰.

ამ პოლიტიკასთან დაკავშირებით ჩვენი ყურადღება მიიპყრო ჯერ კიდევ XII საუკუნის 70-იან წლებში ანდრონიკე კომნენოსის ვიზიტმა გიორგი III-ის კარზე, რომელიც რამდენიმე თვალსაზრისითაა შესაწვლილი, მაგრამ არა იმ კუთხით ამჟამად ჩვენი ინტერესს რომ წარმოადგენს. ამ მიმართულებით კვლევამ გვიჩვენა, რომ ანდრონიკეს ვიზიტის დროს საქართველოში, გიორგის მეფის კარზე დაგეგმილი ფარული თუ ღია გეგმები მაშინ გამოჩნდება, როდესაც ანდრონიკე კომნენოსი ბიზანტიაში დაბრუნდება და ტახტზე ავა (1182წ.), რაშიც ჩვენ ასევე საქართველოს ხელს ვხედავთ.

ცნობილია სხვადასხვა ხასიათის სიმბოლოებს თუ როგორი დიდი მნიშვნელობა და დატვირთვა აქვთ. ეს ეხება სამოსს და მის ელემენტებსაც. შემთხვევითი არ არის, როდესაც ბიზანტიაში დაბრუნებული ანდრონიკე კომნენოსი პოლიტიკურად მნიშვნელოვან მომენტში, როდესაც მას ბიზანტიის ტახტზე ასვლას მოსთხოვენ, ამ წინადადებით მისულ დელეგაციას იბერიული ქსოვილისგან შეკერილ იისფერ სამოსში გამოეგება, თავზე პირამიდული საბურავით ¹¹. ანდრონიკეს თანამედროვე ნიკეტა ხონიატე, რომელიც ანდრონიკეს იბერიელებთან მჭიდრო კავშირს საგანგებოდ აღნიშნავს წერს, რომ ანდრონიკე რომელიც გასაოცარი გემოვნებით იცვამდა ყოველთვის ატარებდა ქართულ მაღალ თავსაბურავს და იისფერი ქართული ქსოვილისგან შეკერილ ზედა სამოსელს. ასე იყო იგი გამოწყობილი ბიზანტიის ტახტზე ასვლის ცერემონიალის დროსაც (1182წ.) ¹². აკად. შ.ამირანაშვილმა ანდრონიკეს ჩაცმულობა და თავსაბურავი ჯვრის მონასტერის კედელზე შოთა რუსთაველის ქუდს და სამოსს დაუკავშირა. მისი სიტყვებით ასე ქართველი ვაზირები იყვნენ გამოწყობილნი¹³.

¹⁰ მანანა გაბაშვილი, „ტრაპიზონის საერთაშორისო სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობანი X-XIII საუკუნეებში“, აღმოსავლეთი და საქართველო, III (2002): 262-266. მანანა გაბაშვილი, „საქართველოს როლი ტრაპიზონის იმპერიის დაარსებაში“, თბილისი, I, 2018, 43, მანანა გაბაშვილი, „თამარ მეფის საზღვაო პოლიტიკის ისტორიიდან“, ვალერიან გაბაშვილი 90, თბილისი, 2003, 171-176.

¹¹ ნიკეტა ხონიატე, გეორგიკა, VI, (თბილისი: 1966), 124-126.

¹² იქვე. 124.

¹³ იქვე, შენიშვნა 2; შალვა ამირანაშვილი, შოთა რუსთაველის პორტრეტი იერუსალიმის ჯვრის მონასტერში, საბჭოთა ხელოვნება“, (თბილისი:1961), 4, 65-72..

ქართული ინტერესები მაშინაც გამოჩნდება, როდესაც ანდრონიკე უკვე იმპერატორის რანგში კონსტანტინოპოლში იტალიელების შევიწროებას დაიწყებს, პირველ რიგში ეკონომიკური თვალსაზრისით. ეს პოლიტიკა საქართველოს ინტერესებში რომ შედიოდა, თანაც შავი ზღვის მასშტაბითაც, გამოჩნდება თამარ მეფის მიერ ტრაპიზონის იმპერიის დაარსებით, სადაც ბიზანტიიდან დევნილი ანდრონიკეს შვილიშვილები თავს შეაფარებენ. ერთ-ერთ მათგანს კი, ალექსი კომნენოსს, ბაგრატიონების ნათესავს ანდრონიკეს მხრიდან (დავით აღმაშენებლის შთამომავალს) თამარი ტრაპიზონის ტახტზე დასვამს (1204-1222).

ზემოთ სვეტიცხოვლისა და კორცხელის დროშების მსგავსება აღვნიშნეთ, რაც ყველა თვალსაზრისით სახეზეა. თუმცა ეს მსგავსება მხოლოდ გარეგნული არ არის და აშკარად მნიშვნელოვანი პოლიტიკური ქვეტექსტების მატარებელიც ჩანს.

როგორც ითქვა, დროშები მეწამული ფერისაა ოქროსფერი ერთჯვრიანი ჯვრით და ეს იდენტურობა იმ პოლიტიკიდან და საერთო ინტერესებიდან მომდინარეობდა რაც ქართლის მმართველებს მარიამ დედოფალსა და როსტომს ოდიშის მმართველ ლევან დადიანთან აკავშირებდა. ისიც აღინიშნა, რომ აღნიშნული დროშები, რომლებიც აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოში დასტურდებიან, ერთიანი საქართველოს იდეაზეც მიუთითებენ და საზღვაო ინტერესებზეც, რაც მაშინდელი საერთაშორისო პოლიტიკის გამოძახილიცაა. როგორც ცნობილია, ლევან II დადიანი საზღვაო საკითხებს დიდ ყურადღებას უთმობდა და ოსტატურად ლავირებდა ოსმალთა შემოტევების პირობებშიც. მას პირველ რიგში თავისი სამთავროს საერთაშორისო ვაჭრობაში ჩართვა სურდა. ცხადია ლევან დადიანისთვის ახლოს იყო ტრაპიზონისადმი ინტერესი და ამ თვალსაზრისით საქართველოს პოლიტიკა, როგორც ოდიშთანვე საქართველოს საზღვაო ინტერესების შემადგენელი ნაწილისა. ოდიშის მთავრისთვის არც საქართველოს ბიზანტიის მემკვიდრეობაზე პრეტენზია იყო უცხო. როგორც ჩანს ამანაც განაპირობა კორცხელის დროშაზე დადასტურებული ის მინიშნება, რაც თამარის პერიოდის ბიზანტიის დროშისთვისაა ნიშანდობლივი და ბიზანტიის მემკვიდრეობაზე მიუთითებს.

აღნიშნულ დროშებს სხვა დატვირთვაც ჰქონდათ, რაც სვეტიცხოვლისა თუ კორცხელის ტაძრების მართლმადიდებლობის გაძლიერებასა და პროპაგანდასაც უნდა დაეფუძავიროთ ისლამური სამყაროს მოძალებისა და კათოლიკეთა პოლიტიკური გააქტიურების პირობებში, რასაც როგორც აღინიშნა, ქართველები ყოველმხრივ ბორკავდნენ.

ამ დროშებთან დაკავშირებით მხედველობაშია მისაღები შემდეგი უმნიშვნელოვანესი გარემოებაც. ეს არის ამ ეპოქისთვის ნიშანდობლივი ევროპეიზაციის პროცესები, რომელმაც საქართველოში სხვადასხვა სფერო მოიცვა. აღნიშნული პროცესი სვეტიცხოვლის საზღვაო თემატიკის ფრესკაზეც თუ როგორ აისახა შესაბამის გამოკვლევებში დავადასტურეთ. რაც მთავარია, კონკრეტული მაგალითების საფუძველზე ვუჩვენეთ აღნიშნულ ფრესკაზე დასავლეთის მხატვრობის გავლენა. ეს არის ევროპულისთვის ნიშანდობლივი ქარის პერსონიფიცირებული ფიგურები, წინწკლებიანი ვეფხვი და სხვ ¹⁴. დროშებიც, ჩვენი აზრით, ამ ჭრილში, ევროპეიზაციის და შესაბამისად ფრესკის მთლიან კონტექსტშია განსახილველი. მით უმეტეს, რომ სვეტიცხოველსა და კორცხელში დადასტურებული დროშები ევროპული ვექსილოლოგიის ენასაც პასუხობენ.

¹⁴ მანანა გაბაშვილი, „დასავლეთის მხატვრობის გავლენა სვეტიცხოვლის საზღვაო თემატიკის ამსახველ ფრესკაზე“, ქართველოლოგია, თბილისი, 2 (2020): 5-50.

ყურადღებას იპყრობს სვეტიცხოვლისა და კორცხელის დროშებზე დადასტურებული ჯვარიც. ცნობილია, რომ ჯვარი გვხვდება ევროპულ დროშებზე. ავიღოთ თუნდაც გენუის დროშა თეთრ ფონზე წითელი ჯვრით. ევროპელები ამ ჯვარს წმ. გიორგის უკავშირებენ. ამასთან დაკავშირებით კვლავაც შეიძლება კითხვა გვებადება. ხომ არ შეიძლება სვეტიცხოვლისა და კორცხელის დროშების (ტიპოლოგიურად მსგავსი, მაგრამ ფერებში განსხვავებული) ჯვრები ქართველებმაც წმ.გიორგის დაუკავშიროთ.

მაგრამ მანამდე სვეტიცხოველში წმ. გიორგის ბარელიეფს უნდა შევეხოთ და საკითხი ასე დავსვათ, რამდენად შეიძლება აღნიშნული ბარელიეფი ზემოხსენებული დროშების ჯვრებს დაუკავშიროთ, ასევე ევროპულ ჯვრიან დროშებს.

ზ.გამსახურდიამ სვეტიცხოვლის წმ.გიორგის ბარელიეფი საქართველოს დაუკავშირა, რომელიც ამარცხებს პოლიტიკურ ისლამს, ვეფხვს, ანუ თურქეთს და ლომს _ ირანს¹⁵. მკვლევრის ასეთი ინტერპრეტაცია კარგად მიესადაგა ჩვენ მიერ სვეტიცხოვლის საზღვაო თემატიკის ამსახველი ფრესკის ახსნას. მით უმეტეს, რომ ამ ფრესკაში და მის ცალკეულ ელემენტებში ის მინიშნებები დავინახეთ, რაც 1453წ. ოსმალების მიერ ბიზანტიის განადგურებას მოჰყვა.

თავისთავად წმ.გიორგის სვეტიცხოველში გამოსახვა, ქართველების უპირველესი და ამასთან მეზრძოლი ხასიათის წმინდანისა ქართველი ხალხის მტერთან დაპირისპირებასა და შეურიგებლობას, წინააღმდეგობას აძლიერებდა. საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს შემდეგი გარემოებაც. საქართველო ერთადერთი ქრისტიანული ქვეყანაა, სადაც ჯვარზე წმ.გიორგის მთელი ცხოვრებაა ასახული¹⁶. ამასთან დაკავშირებით იბადება კითხვა. რამდენად შეიძლება დროშებზე გამოსახული ჯვრები წმ. გიორგის დაუკავშიროთ. როგორც აღინიშნა ამის პრეცედენტი ევროპაში არსებობს, რის მაგალითად გენუის დროშა მოვიყვანეთ, რომელიც ვიზუალურად ჰგავს ზემოხსენებული ქართული ტაძრების დროშებს, რომლებიც ევროპული ვექსილოლოგიური ენის იდენტურნიც არიან.

თავის დროზე სარა ბარნაველი, რომელიც საგანგებოდ სწავლობდა ქართულ დროშებს წერდა, რომ ყოველი ახალი ისტორიული ეტაპი თავის ბეჭედს ასვამს დროშას¹⁷. სწორედ ამ ახალ ეტაპთან უნდა გვეკონდეს საქმე, როდესაც სვეტიცხოვლისა და კორცხელის დროშები იქმნება. მისივე სიტყვებით დროშები ეპოქის თავისებურებას აირეკლავს და დროს. დროშები ორნამენტაციის და გამოხატულებათა სტილის მხრივ, ხელოვნების ნაწარმოებისადმი კუთვნილებასაც გამოხატავენ, ასევე გაერთიანებული საქართველოს ხელოვნების განვითარების გზას¹⁸. ამ თვალსაზრისითაც შეიძლება ითქვას, როგორც ფრესკის ცალკეული ელემენტები ევროპულ ხელოვნებასთან საერთოს ამჟღავნებენ, ისე დროშებიც. ასე რომ ჩვენთვის საინტერესო დროშებთან დაკავშირებული ახალი ისტორიული ეტაპი ხელოვნების თვალსაზრისითაც იპყრობს ყურადღებას. ეს ეტაპი საქართველოში მიმდინარე ევროპეიზაციის პროცესს უნდა დაუკავშიროთ, რაც ანტიოსმალური დაპირისპირების პირობებში გაძლიერდა. ამდენად ეს

¹⁵ ზვიად გამსახურდია, „საქართველოს ისტორიული მისია“, თბილისი (გამომცემლობა „განათლება“ 1990), 25.

¹⁶ ეკატერინე გედევანიშვილი, „წმ.გიორგის კულტი და გამოსახულება შუა საუკუნეების ქართულ ხელოვნებაში“, საქართველოს სიძველენი, ჩუბინაშვილის სახ. ქართული ხელოვნების ისტორიისა და ძეგლთა დაცვის კვლევის ცენტრი, 21 (2018): 20-61.

¹⁷ სარა ბარნაველი, ქართული დროშები საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია, თბილისი: (1953), 9.

¹⁸ იქვე, 14, 74.

პროცესი სვეტიცხოვლის საზღვაო თემატიკის ფრესკასა და დროშებზეც აისახა. თანაც ისინი ევროპული ვექსილოლოგიურ ენასაც პასუხობენ. ასევე შემთხვევითი არ არის, რომ ევროპეიზაციის პირობებში მსგავსებას ამჟღავნებენ ევროპულ ჯვრიან დროშებთან.

მაინც რა მნიშვნელობა ჰქონდა ქართული სივრცისა და ევროპული დროშების მსგავსებას. ბიზანტიის განადგურების შემდეგ ქართული სივრცის აღნიშნული ერთჯვრიანი დროშები დასავლური ქრისტიანული სამყაროსთვის საცნობი ხდებიან, როგორც ზოგადქრისტიანული იდეის მატარებლებიც. დასავლეთისთვის ნათელი ხდება, რომ საქართველო ქრისტიანული ქვეყნების მაჰმადიანურ სამყაროსთან დაპირისპირების მოძრაობის აქტიური მხარე და მოკავშირეა. არც ის არის შემთხვევითი, რომ ევროპელებმა ასეთ ვითარებაში საქართველოს დასავლეთის ნაწილად მიიჩნიეს. აკად. თ.გამყრელიძე იმოწმებს ცნობილი კარტოგრაფის ორტელიუსის (1575) რუკას, რომელზეც საქართველო ევროპის ნაწილადაა მიჩნეული¹⁹. დასავლეთს ასევე კარგად ესმოდათ და გააზრებული ჰქონდათ საქართველოს როგორც ფორპოსტის მნიშვნელობა ისლამური სამყაროს წინაშე.

ამგვარად, სვეტიცხოვლისა და კორცხელის დროშები მრავალი ინფორმაციის მატარებლები არიან, როგორც საშინაო, ისე საგარეო ვითარების თვალსაზრისით. ისინი XVII საუკუნის ისტორიულ რეალობას ასახავენ და ერთიანი საქართველოს იდეასთან ერთად ქვეყნის საზღვაო ინტერესებზეც მიაწიანებენ. აღნიშნული დროშები პირველ რიგში ამ ეპოქაში მიმდინარე ევროპეიზაციის პროცესებს უნდა დავეუკავშიროთ, რაც ანტიოსმალური მოძრაობის პირობებში კიდევ უფრო გაძლიერდა. ამ დროშების ფუნქცია მეტყველებს რამდენად ისინი მჭიდროდ იყვნენ დაკავშირებულნი XVII საუკუნის რეალობასთან და ყველა ფუნქციიდან გამომდინარე მათ ქართული სივრცის დროშებს მივაკუთვნებთ. ამ თვალსაზრისით ისინი სვეტიცხოველში დადასტურებულ აღმოსავლურ თუ ევროპულ ელემენტებსა და სიმბოლოებზე დომინირებენ, რაც ამ ტაძრის საერთაშორისო კონტაქტებსა და საერთაშორისო მოვლენებში ჩართულობიდან გამომდინარეობდა.

ამ პრობლემაზე მწირი ცნობების მიუხედავად გვაქვს საფუძველი აღვნიშნოთ, რომ სვეტიცხოვლის ფრესკისა და კორცხელის ტაძრის დროშები ქართულია და შედეგია ევროპეიზაციისა და ანტიოსმალური მოძრაობის. აქედანაც გამომდინარე ვფიქრობთ ქართული დროშები ეპოქას ასახავდნენ და იერსახეს იცვლიდნენ შესაბამისი ისტორიული ეპოქის ცვალებადობის მიხედვით. ეს ნიშნავს, რომ მათ სტატიკური ხასიათი არ ჰქონდათ, მათი უცვლელობის ჯიუტი მტკიცება კი ამ მიმართულებით კვლევას ხელს უშლის.

ამგვარად, ფაქტია დროშები აშკარად რეაგირებდნენ ისტორიულ ცვლილებებზე და ქართული პოლიტიკური სპექტრიც მათ შექმნილი ისტორიული რეალობის მიხედვით ცვლიდა, საშინაო თუ საგარეო პოლიტიკის მიხედვით წარმოაჩენდა, როგორც ქვეყნის შიგნით, ისე საგარეო ასპარეზზე. აღნიშნული დროშები დასავლურ ორიენტაციაზეც მიაწიანებენ, რაც ევროპელთა განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებდა და დროშებიც, საერთაშორისო ვითარებიდან გამომდინარე, მათ პოლიტიკურ თვალსაწიერში შედიოდა.

¹⁹ თამაზ გამყრელიძე, რჩეული წერილები და გამოსვლები (თბილისი: ეროვნული მეცნიერებათა აკადემია და თსუ 2014), 262.

Flags of Svetitskhoveli Fresco and Kortskheli Cathedral Facade

Abstract

The flags, depicted on the fresco of the southern wall of Svetitskhoveli (XVII c.) are dark red with a golden cross in the corner. On the frescoes of other Georgian cathedrals, analogous flags are not evidenced, making this fresco, with a sea and naval subjects on it, recognized as an extraordinary and unique one, even more interesting. While working on this fresco, which could not be explained, we considered various symbols and dramatic themes depicted on it as an echo of the overthrow of Byzantium by the Ottomans in 1453, which, in the language, significant for painting, is also a result of giving the official form to the Georgian political thought and an anti-Ottoman coalition. It is on the two sailing ships of this fresco that the mentioned flags are hoisted, although they are not reflected in the relevant literature of this character. The same should be said about the Svetitskhoveli-like flag on the façade of the Kortskheli Cathedral of the same century, we have studied in connection with each other.

During the study of the flags of Svetitskhoveli, we have shown to what extent was goal-oriented to confirm the special mission of these flags, having the powerful ideological function, in the main cathedral of Georgia. We discuss them in the whole context of the cathedral and, of course, in the context of the ongoing processes in the seventeenth century. We also take into account the factor, when after 1453, to the strengthening of Islamization, Georgia opposes the processes of Europeanization, which was also revealed on the fresco of Svetitskhoveli with certain signs, and also in the context of which we will consider the mentioned flags. This takes place in the epoch of the so-called "Little Renaissance" in the conditions of the revival of patriotic issues and strengthening of national ideology, as a part of which we consider these flags, as well as their connection to the naval factor. This is the subject matter that was introduced to Svetitskhoveli by Queen Mariam of Kartli (1634-1680 / 83).

The mentioned flags were making recognizable Georgia both inside and outside the country to the naval countries and the West, especially in the situation when, as Acad. Thomas Gamkrelidze has shown, that the Europeans in 1575, according to the European map (Ortelius), were considering Georgia to be a part of the West. These flags are also evidenced on European maps and appear also in diplomatic negotiations between Georgians and Europeans. When Georgian diplomats arrived in Spain, when they were asked to describe the Georgian flag, they presented the flags depicted in Svetitskhoveli and Kortskheli.

It is significant that the flags are found in both Eastern and Western Georgia and they express also the idea of a united Georgia, as well as the political coordination that existed between the siblings, Levan II Dadiani (1611-1657), the chief of Odishi, and Queen Mariam, the Queen of Kartli. Thus, these flags are an example of demonstrating unity even during the disintegration of Georgia and a symbol of an optimistic country, fighting with the enemy. These flags were indicating the strengthening of national traditions and Orthodoxy, which in the most difficult situation meant the protection and preservation of the Georgian socio-economic system, Georgianness, one of the strong hearths of which was Svetitskhoveli.

The cross on Georgian flags, in addition to tying together Christendom, is gaining even more weight and importance after 1453 due to common dangers. The cross is found on many European flags. For example, the cross on the flag of Genoa is a symbol of St. George. We do not rule out that the crosses of the Georgian flags in Svetitskhoveli will also be a symbol of St. George, which allows us to draw an interesting parallel with the St. Svetitskhoveli bas-relief of St. George, which is interestingly read in connection with the Svetitskhoveli fresco of naval subjects and its connection with its various symbols.

It should also be noted that these flags are identical to the European vexillological language, which also reflects Europeanization tendencies.

While studying Georgian flags, Sara Barnaveli noticed changes, presented in them, in the new historical conditions at a certain stage of development of Georgia. This also applies to the flags of Svetitskhoveli and Kortskheli, which are the most valuable source for further research in this direction, as there is scarce information of this nature.

As for the recent attempt to present the flags of Svetitskhoveli as the flags from Venice, it does not fit into the policy of the Georgian kings, developed towards the missionaries. It is noteworthy that the missionaries did not say anything about these flags when mentioning all the details related to Georgia. The reason why the Catholic missionaries could not defeat the Orthodox Church in Georgia (which is being discussed in particular), is that they see the Georgian people as devoted to the Orthodox Church, to the king, and to the national traditions.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ამირანაშვილი, შალვა, შოთა რუსთაველის პორტრეტი იერუსალიმის ჯვრის მონასტერში. თბილისი: „საბჭოთა ხელოვნება“, თბილისი, 4, 1961, 65-72.
2. ბარნაველი, სარა. *ქართული დროშები*, თბილისი: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია, თბილისი, 1953: 1-107.
3. გაბაშვილი, მანანა. „დასავლეთის მხატვრობის გავლენა სვეტიცხოვლის საზღვაო თემატიკის ამსახველ ფრესკაზე“, *ქართველოლოგია*, 2, თბილისი, (2020): 5-50.
გაბაშვილი, მანანა. „დროშა კორცხელის ტაძარზე“, *ქართველოლოგია*, თბილისი, I (2021): 89-112.
4. გაბაშვილი, მანანა. „ზღვა და აფრიანი ხომალდები ქართული დროშებით სვეტიცხოვლის ფრესკაზე“, *ჰეროლდი*, თბილისი, 5 (2016): 3-29.
5. გაბაშვილი, მანანა. „ზღვა და საზღვაო თემატიკა „ვეფხისტყაოსანში“ ქართული ისტორიული რეალობის ჭრილში“, *ქართველოლოგია*, თბილისი, 1-2 (2022): 80-104.
6. გაბაშვილი, მანანა. „თამარის ფრესკული პორტრეტები როგორც საისტორიო წყარო, კრებული გიორგი ნადირაძე 80“, (2012): 22-39.
7. გაბაშვილი, მანანა. თამარ მეფის საზღვაო პოლიტიკის ისტორიიდან, ვალერიან გაბაშვილი 90, თბილისი, (2003): 163-187.
8. გაბაშვილი, მანანა. „მარიამ დედფლისა და ოტია უფლისწულის ფრესკა სვეტიცხოვლის ტაძარში (ისტორიული და მხატვრული თვალსაწიერიდან)“, *ქართველოლოგია*, 6, თბილისი, (2017): 23-95.
9. გაბაშვილი, მანანა. საქართველოს როლი ტრაპიზონის იმპერიის დაარსებაში,, *ქართველოლოგია*, თბილისი, (2018): 19-45.

10. გაბაშვილი, მანანა. „სვეტიცხოვლის ისტორიული მისია“. თბილისი: საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიასთან არსებული ქრისტიანული საერთაშორისო კვლევის ცენტრი, ლოგოსი, 2018: 83-89.
11. გაბაშვილი, მანანა. „ტრაპიზონის საერთაშორისო სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობანი X-XIII საუკუნეებში“, აღმოსავლეთი და საქართველო, III (2002): 238-286.
12. გაბაშვილი, მანანა. „შავი ზღვის სახელწოდება „კავკასიის ზღვა“ ქართულ სამყაროსთან დაკავშირებული სახელწოდებების ჭრილში“, ქართველოლოგია, 3, თბილისი (2018): 40-55.
13. გამსახურდია, ზვიად. „საქართველოს ისტორიული მისია“, თბილისი: გამომცემლობა „განათლება“ თბილისი, 1990: 7-107.
14. გამყრელიძე, თამაზ. *რჩეული წერილები და გამოსვლები*, თბილისი: ეროვნული მეცნიერებათა აკადემია და თსუ, 2014; 2-323.
15. გედევანიშვილი, ეკატერინე. „წმ.გიორგის კულტი და გამოსახულება შუა საუკუნეების ქართულ ხელოვნებაში“, საქართველოს სიძველენი, ჩუბინაშვილის სახ. ქართული ხელოვნების ისტორიისა და ძეგლთა დაცვის კვლევის ცენტრი, თბილისი, 21 (2018): 1-30.
16. ეგნატაშვილი, ბერი. *ქართლის ცხოვრება*, ქართლის ცხოვრების ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით სიმონ ყაუხჩიშვილის მიერ, II, თბილისი: 1959.
17. მამისთვალისძე, ელდარ. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, II გამომცემლობა „უნივერსალი“ თბილისი (2011): 7-659.
18. ჯაველიძე, ნინო. „აფრიანი ხომალდები კათოლიკური და მუსლიმური სიმბოლოებით“, საიუბილეო კრებული მიძღვნილი თამაზ გამყრელიძის 90 წლისთავისადმი, თბილისი (2018): 324-343.
19. ხონიატე, ნიკეტა. გეორგიკა, VI, თბილისი: 1966.
20. Gabashvili, Manana. „The Historical mission of Svetitskhoveli and Georgia“, Religion and Public Life, David Muskhelishvili editor, ed. Nova (New-Work 2021): 97-106.

